
JOAN-RAFAEL RAMOS

ELS AUXILIARS DELS TEMPS COMPOSTOS EN CATALÀ MEDIEVAL*

1. INTRODUCCIÓ

L'anàlisi de la selecció de l'auxiliar *ésser* i *haver* en els temps compostos del català medieval ha estat abordada en diferents treballs ja clàssics. Estudis com els d'Obrador (1906), Alcover (1906), Fabra (1912), Par (1923, 1931) o Moll (1951) en parlen, per bé que es basen en corpus poc extensos o en obres específiques. Els tractats de Duarte i Alsina (1986) i de Pérez Saldanya (1998) apleguen les dades dels estudis anteriors i fan una aportació important des d'un punt de vista teòric i descriptiu. D'altra banda, moltes altres investigacions filològiques han tractat el tema de manera puntual aprofitant l'estudi aprofundit d'una obra concreta (Rabella 1998; Ponsoda 1996; Martí Castell 1981, entre d'altres). Altres investigacions més recents han insistit en la necessitat de tenir en compte aspectes metodològics bàsics per a l'anàlisi de la selecció de l'auxiliar. Així, Ramos (1999, 2000, 2004) ha destacat l'ambigüitat que pot comportar l'estructura *ésser* + participi passat, ja que la podem trobar representant no sols els temps compostos, sinó també les construccions atributives i les passives. Així mateix, aquest autor fa veure que aquesta ambigüitat pot ser un dels factors del canvi d'auxiliar i de l'increment del verb *estar* com a copulatiu (vg. Ramos 2004). Però convé no deixar de banda la contribució més extensa que s'ha realitzat al voltant de l'auxiliaritat en els temps compostos. Es tracta de l'estudi de Batlle (2002).

(*) Aquest article forma part del projecte d'investigació del Ministerio de Educación y Ciencia, FEDER HUM2005-03508 FILO.

Aquesta autora fa el primer intent de sistematitzar de manera àmplia i detinguda l'auxiliació en català antic. Estudia el fenomen des d'un punt de vista diacrònic (del segle XIV al XVII) i descriu la selecció tenint en compte la tipologia de verbs i de construccions. Per bé que cal valorar la seua contribució positivament, hi ha una sèrie de qüestions metodològiques que han estat desateses i que, al nostre parer, convé tenir presents si es vol aprofundir en el tema que ens ocupa (cf. Ramos 2003). Ens referim al fet que se centra, exclusivament, en obres no literàries, circumstància que en teoria ens aproxima a la llengua viva; però trobem a faltar l'estudi de les obres literàries de l'època per confrontar els resultats i valorar si realment hi ha diferències significatives.

Un altre aspecte controvertit del treball de Batlle és que en l'exposició dels resultats no té en compte la diferent extensió dels textos buidats ni tampoc, tot i que hi dedica un apartat (Batlle 2002: 31-37), el caràcter polisèmic de la construcció *ésser* + pp. Aquestes qüestions metodològiques podrien distorsionar la interpretació dels resultats.¹

Així mateix, el pes de la tradició filològica ha condicionat la interpretació d'alguns resultats. Per exemple, el fet que Moll (1951: 213) apuntés que l'auxiliar del verb *estar* era *ésser* s'ha repetit sovint en la bibliografia sobre el tema, circumstància que la mateixa Batlle no ha sabut evitar. Tot i que cita les dades aportades a Ramos (1999) sobre la selecció prototípica d'*haver* per a *estar*, apunta que les dades que obté són d'aproximadament un 50% de casos amb *haver* i un altre 50% amb *ésser* (que interpreta com un ús més conservador). Però aquest equilibri en la selecció no es veu reflectit a través d'exemples.

Revisades succintament les principals aportacions que s'han dut a terme sobre el tema, l'objectiu del nostre article és estudiar de manera aprofundida el fenomen de la selecció de l'auxiliar en obres literàries del període comprés entre el segle XIII i el XV. La investigació se centra en l'anàlisi completa de tres obres representatives de la nostra literatura: el *Llibre de Meravelles* de Ramon Llull (L), el *Llibre dels Fets del rei En Jaume* (F) i el *Tirant lo Blanch* (T).

Les dues primeres formen part de les primeres obres literàries medievals (finals del segle XIII i principis del XIV); la tercera està datada en la segona meitat del segle XV. Aquesta distància cronològica ens permetrà establir possibles tendències evolutives.

1. Per exemple, Romani (2006) en el seu estudi sobre el castellà antic pren la precaució de presentar els resultats mostrant a banda els casos ambigus, de manera que poden ser interpretats com a factor de canvis.

2. ANÀLISI DEL CORPUS LITERARI

2.1 LLIBRE DE MERAVELLES

Partint de la distinció entre construccions intransitives, transitives, passives i copulatives i quasicopulatives, l'anàlisi de l'ús de l'auxiliar *ésser* en el *Llibre de Meravelles* ens aporta la informació següent:

1) En construccions intransitives:

(a) Amb verbs de canvi d'estat (1): hem documentat l'auxiliar *ésser* amb *créixer*, 2 casos; *morir*, 22; *nàixer*, 4; *perir*, 2; *revenir* ('recuperar'), 1; *ressuscitar*, 1; *trespassar* ('morir'), 1.

(1) e sta en privació d'aquell ésser, d'estrò que *és resucitat* (L, iv, 290, 17).

(b) Amb verbs de canvi de lloc (2): *anar*, 7; *anar-se'n*, 1; *atendre*, 1; *caure*, 3; *departir*, 1; *devellar*, 1; *eixir*, 9; *entrar*, 4; *fugir*, 2; *partir*, 7; *passar*, 9; *pujar*, 1; *retornar*, 1; *tornar*, 1; *venir*, 29; *venir-se'n*, 1.²

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

(2) jo *són vengut* en est hermitatge per ço que puscha haver conexença de ço que és Déus (L, i, 37, 2).

(c) Amb verbs esdevenimentals (3): *esdevenir*, 11; *esdevenir-se*, 4; *seguir-se*, 2.

(3) ·I·jorn, se sdevench que lo rey tenia concell sobre ·I· gran fet que *s'era sdevengut* en son regisme (L, ii, 114, 4).

(d) Amb verbs intransitius pronominals (4): *alegrar-se*, 3; *aminvar-se*, 1; *certificar-se*, 3; *combatre's*, 1; *emprendre's*, 1; *encarnar-se*, 1; *esquivar-se*, 1; *excusar-se*, 1; *fiar-se*, 1; *llevar-se* ('sollevar-se'), 1; *meravellar-se*, 22; *mudar-se*, 1; *perdre's*, 1; *riure's*, 1.

(4) Con Fèlix *se fo* longament *merevellat*, ell dix al ermità ço de què·s meravellà (L, iii, 88, 2).

2. Alguns d'aquests verbs presenten usos transitius o similars (amb un complement de quantitat). Aquests casos, que, com s'indica més avant duen l'auxiliar *haver* i no *ésser*, no formen part de l'anàlisi estadística.

2) En construccions transitives:

(a) Amb verbs pronominals reflexius (5): *abstenir-se*, 1; *acostar-se*, 5; *acostumar-se*, 5; *adormir-se*, 2; *ajustar-se*, 2; *alterar-se*, 1; *calçar-se*, 1; *canviar-se*, 1; *confessar-se*, 5; *consolar-se*, 5; *convertir-se*, 4; *derrocar-se*, 1; *desconsolar-se*, 1; *despagar-se*, 8; *despertar-se*, 1; *desviar-se*, 1; *donar-se* ('oferir-se'), 1; *encarnar-se*, 1; *enutjar-se*, 3; *estudiar-se*, 1; *girar-se*, 2; *guarir-se*, 1; *inclinat-se*, 1; *indignar-se*, 2; *irar-se*, 28; *llevar-se* ('alçar-se'), 1; *metre's*, 1; *mirar-se*, 1; *moure's*, 1; *pagar-se*, 1; *predestinar-se*, 1; *presentar-se*, 1; *sotmetre's*, 1; *treballar-se*, 1; *ujar-se*, 1; *vestir-se*, 1.

(5) Cant lo Bou e el Cavall *se foren presentats* a hom per servir-lo, lo hom cavalcà lo Cavall, e féu ara lo Bou (L, II, 91, 25).

(b) En construccions impersonals: no hi ha usos.

3) En construccions passives:

(a) La passiva pronominal: no hi ha usos.

(b) La passiva perifràstica: l'únic cas que hem documentat és el de (6), on hi ha una coordinació peculiar entre un verb intransitiu i un verb transitiu en passiva.³

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

(6) e meravelle's fortment con hom, qui *és stat* vengut e *creat* de no-res, pot tant desijar en est món honrament e lahor (L, III, 71, 11).

4) En construccions copulatives i quasicopulatives:

(a) Amb verbs copulatiu (7): *ésser*, 2 casos en usos locatius i 25 en usos atributius.

- (7) a. per açò és gran meravella per què Déus no ha ordonat com en aquest món hage haüts molt més hòmens de molt gran santadat, que no són aquells que hi *són estats* (L, I, 118, 22).
b. cor Déus no hac entenció, con creà lo món a multitud de gents, qui fossen en glòria, los quals no *fossen stats* de santa vida (L, I, 73, 24).

(b) Amb verbs quasicopulatiu (8): *caure*, 15; *esdevenir*, 1; *fer-se*, 2; *venir*, 4.

3. Algun investigador podria estar temptat d'incloure un cas com el de (i). Però tots els indicis apunten que es tracta d'una construcció atributiva amb *estar*.

(i) Longament *he stat* sotmès a falsa amor e he haüda ignorància de amor vera (L, I, 41, 25).

- (8) E adonchs Fèlix recomptà al sant hom com *era caüt* en dubitació que Déus fos res (L, I, 30, 1).

Qualsevol classificació dels usos auxiliars amb *ésser*, no ha de quedar al marge d'una sèrie d'aspectes metodològics que ja hem tractat en un altre treball (cf. Ramos 2004). Ens referim, en primer lloc, a la possibilitat que la construcció *ésser* + participi passat en lloc de tenir el valor modern de perfet (ex: 'ha mort') o de passat anterior (ex: 'hagué mort') mantinga el sentit conservador del passat simple (ex: 'morí') (9), valor encara ben vigent en català medieval al costat de la forma sintètica que va consolidant-se.

- (9) Aquell dia que son fill *fo mort*, lo vengueren visitar gran res de gents (L, iv, 112, 11).

Aquests casos, com que hom continua utilitzant l'auxiliar *ésser* per a expressar un valor de passat, no han estat diferenciats en la nostra anàlisi dels que indiquen clarament un sentit de perfet.

Un altre aspecte metodològic a tenir present són els casos en què un verb pronominal no utilitza la forma amb pronom en les formes de passat, ja que l'auxiliar *ésser*, recordant l'ús llatí, ja indica el sentit de la tradicional veu mitjana (cf. Ramos 2004). Aquest ús sense clític si no resulta ambigu amb cap altra construcció, l'hem quantificat com un cas més del verb pronominal. Confronteu, per exemple, (10a) i (10b).⁴

- (10) a. Na Ranart *se acostà* al rey; e lo Gall cantà, e lo ca ladrà, per ço car Na Ranart *se fo acostada* al rey (L, II, 108, 16).
b. ans temia pus fortment a morir hon pus forment a ell *se acostava* e venia ab la lança per ell ferir. Quan lo scuder *fo acostat* a ell, e-l volch ferir ab la lança per los pits, [...] (L, I, 48, 22).

No han estat quantificats, en canvi, casos en què l'estructura *ésser* + pp és ambigua (11), ja que es pot confondre amb altres construccions com les atributives.

4. En el buidatge del *Llibre de Meravelles* responen a aquest fenomen, a més del exemple del verb *acostar-se*, il·lustrat a (10b), altres casos com els de: *adormir-se*, 2; *alegrar-se*, 1; *calçar-se*, 1; *certificar-se*, 3; *consolar-se*, 5; *desconsolar-se*, 1; *despagar-se*, 8; *enutjar-se*, 3; *guarir-se*, 1; *indignar-se*, 2; *irar-se*, 28; *llevar-se* ('alçar-se'), 1; *meravellar-se*, 12; *pagar-se*, 1; *treballar-se*, 1; *vestir-se*, 1. Tots aquests casos han estat quantificats juntament amb aquells en què el clític és explícit.

- (11) a. Lo bou hac pahor de morir, e menjà aquella nit la civada, e fo semblant que *fos garit* (L, II, 149, 1).
b. si natura ha en lo verme virtut e propietat que de verme mort ix papelló viu, qui engendra semblant verme de aquell qui *és mort* (L, IV, 264, 17).

A (11a), la construcció es pot interpretar com a temps compost del verb *guarir-se* utilitzat sense clític, o com a atributiva on *garit* actua d'atribut ('estigués guarit'). A (11b), l'ambigüïtat que es planteja és també entre la presència d'un temps compost de *morir* o la d'una estructura copulativa, on *mort* és un adjectiu.⁵ Més avall posarem de manifest la importància que han pogut tenir aquestes ambivalències en l'evolució dels auxiliars.

Pel que fa a l'auxiliar *haver*, apareix en construccions transitives (12a), en construccions intransitives (12b) i en construccions amb verbs quasicopulatius (12c).

- (12) a. Con *hagueren tengut* parlament, lo Leho e sos companyons hagueren *fam* (L, II, 91, 12).
b. Senyer Déus, enaxí com t'*a plagut* que jo sia pobre, e per la tua amor deman almoyna per la tua amor (L, III, 62, 23).
c. Con lo mercader *hac stat* enaxí longament, e manejava los besants, la virtut de la imaginativa se multiplicave en virtut (L, II, 36, 24).

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

Si bé els verbs quasicopulatius seleccionen prototípicament l'auxiliar *ésser*, no s'esdevé així amb el verb *estar*, tal com posa de manifest l'exemple (12c). De fet, tots els usos d'aquest verb, tant els pròpiament quasicopulatius (onze casos) com els intransitius locatius (dotze casos), trien exclusivament l'auxiliar *haver*. Aquest ús permet establir diferències formals amb els temps compostos del verb *ésser*, que encara que té les mateixes formes de participi passat i de gerundi, selecciona prototípicament l'auxiliar *ésser*.⁶

Malgrat aquesta distribució prototípica entre *ésser* i *estar*, en el *Llibre de Meravelles* ja hi ha un ús innovador d'*ésser* en què l'auxiliar que s'utilitza és *haver* (13):

5. Els usos de *morir* que hem separat per ambigus són quatre. En el cas de *guarir-se*, aquest és l'únic cas recollit. Hi ha altres casos similars al vist a (11a), que afecten verbs com *demostrar*, 1; *fer*, 5; *recomptar*, 2; *representar*, 1. Es tracta generalment de construccions en què el verb *ésser* apareix en un temps imperfectiu.

6. En un treball anterior (Ramos 1999) tractem aquest punt i el de les alternances entre *ésser* i *estar*.

- (13) Sènyer, ·I· savi mestre en phisoloffia *ha stat* mon senyor longament. Aquell és anat prés d'essí una leuga star, e ha en prepòsit que hi stiga tant quant viva en est món (L, II, 39, 24).

Per una altra banda, l'estabilitat que posa de manifest la tria d'*haver* com a auxiliar d'*estar*, arrossega la selecció d'aquest mateix auxiliar per a l'únic cas documentat amb el pronominal *estar-se* (14), quan, en canvi, la resta dels verbs pronominals tenen com a auxiliar *ésser*.

- (14) Molt fo irat lo lehó, car tant *se havia stat* la lebra, car gran fam havia; e dix a la lebra per què havia tant stat (L, II, 101, 6).

Finalment, volem cridar l'atenció sobre el fet que, encara que els verbs descrits solen aparèixer generalment en unes determinades construccions d'acord amb les seues característiques sintàctiques, es pot donar el cas que la presència d'aquests verbs en altres construccions (usos perifràstics, estructures causatives) o les mateixes possibilitats sintàctiques d'aquests (intransitiu > transitiu) pugui comportar una selecció de l'auxiliar diferent. En el *Llibre de Meravelles*, hem documentat dos d'aquests fenòmens. Un afecta el verb *venir*, generalment amb l'auxiliar *ésser*, però usat dins d'una construcció causativa amb *fer*, la selecció d'auxiliar la fa aquest darrer verb i no *venir* (15):

- (15) a tan gran deshonor *l'ach fet venir*, que no-s poch tenir (L, II, 140, 10).

L'altre cas és la possible utilització de verbs intransitius com a transitius. Són els exemples il·lustrats a (16), en els quals els constituents temporals (*longament*, *un petit*) s'interpreten com la distància recorreguda:

- (16) a. Com Fèlix fon pertit de son pare, e fo en un gran boscatge, e *ach anat* longament (L, I, 27, 13).
b. E quant *ac anat* un petit, ell hoy que la pastora cridà e plorà molt altament (L, II, 28, 6).

2.2 LLIBRE DELS FETS DEL REI EN JAUME

Si ens centrem en primer lloc en l'auxiliar *ésser*, podem veure'l utilitzat en construccions intransitives, transitives, passives i copulatives i quasicopulatives.

1) En construccions intransitives:

(a) Amb verbs de canvi d'estat o estatus (17): *cessar*, 1 cas; *dinar*, 1; *fallir*, 1; *morir*, 13;⁷ *nàixer*, 3; *romandre*, 12.

(17) E avíem ja menjat, e cavalgam, e la pluja *era cessada* (F, II, 206, 4).

(b) Amb verbs de canvi de lloc (18): *anar*, 7; *anar-se'n*, 15; *arribar*, 1; *baixar*, 3; *caure*, 1; *devallar*, 2; *descavalcar*, 1; *eixir*, 16; *eixir-se*, 1; *eixir-se'n*, 3; *encórrer* ('caure'), 1; *entrar*, 15; *entrar-se'n*, 1; *fugir*, 2; *fugir-se'n*, 2; *partir*, 9; *partir-se*, 1; *passar*, 20; *pujar*, 2; *pujar-se'n*, 2; *tornar*, 12; *tornar-se'n*, 3; *venir*, 131; *venir-se'n*, 1.

(18) E moch-se temps de neu, car *era ja passada* la festa de Sent Michel (F, II, 132, 23).

(c) Amb verbs esdevenimentals (19): *esdevenir*, 4.

(19) fo ella molt alegre d'aquestes prenhòstiques que ns *eren esdevengudes* (F, II, 11, 2).

(d) Amb verbs intransitius pronominals (20):⁸ *acordar-se*, 3; *avenir-se*, 3;

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

captar-se, 1; *desaugar-se*, 1; *desinflar-se*, 1; *empassar-se*, 2; *enorgullar-se* ('enorgullir-se'), 1; *esforçar-se*, 1; *esquivar-se* ('apartar-se'), 1; *gosar-se* ('atrevir-se'), 1; *jurar-se*, 1; *pondre's*, 1; *regonéixer-se* ('adonar-se'), 1.

(20) E havíem hoït, d'abans, que·l rey de Castela *s'era desavengut* ab lo rey de Granada (F, II, 286, 8).

2) En construccions transitives:

(a) Amb verbs pronominals reflexius (21):⁹ *acostar-se*, 1; *ajustar-se*, 6; *albergar-se*, 1; *alçar-se*, 4; *aparellar-se*, 1; *aquedar-se*, 1; *asseure's*, 2; *atendar-se*, 1; *aunar-se* ('unir-

7. Amb el verb *morir* hi ha set casos que no els hem inclòs en el grup dels temps compostos perquè donen mostres d'ambigüitat entre l'ús atributiu i el del temps compost.

8. En els verbs pronominals no reflexius, recordem que en català antic podien aparéixer sense clític en els temps compostos. Els casos que hem trobat són els següents: *desinflar-se*, 1; *gosar-se*, 1; *pondre's*, 1.

(i) que per lo mal que·ls havia feyt la mar se n'eren fuyts, que no *eren gosats* passar ab nós (F, II, 66, 25).

9. En els verbs reflexius tornem a tenir la possibilitat d'aparició de temps compostos sense clític. En aquest cas, afecta els verbs *albergar-se*, 1; *ajustar-se*, 3; *aquedar-se*, 1; *asseure's*, 2; *cuïtar-se*, 1; *despagar-se*, 1;

se'), 1; *banyar-se*, 1; *cuinar-se*, 1; *descobrir-se*, 1; *deseixir-se* ('desposseir-se'), 4; *despagar-se*, 1; *desconortar-se*, 1; *encontrar-se*, 2; *gitar-se*, 1; *llevar-se* ('apartar-se'), 4; *llevar-se* ('alçar-se'), 4; *metre's*, 4; *pagar-se*, 6; *rènder-se*, 5; *retre's*, 2; *revelar-se*, 1; *somoure's*, 1; *torbar-se*, 1; *trobar-se*, 1.

(21) e haviem gran temor que ls nostres no·s *fossen encontrats* ab los sarraïns (F, II, 76, 4).

(b) En construccions impersonals: no hi ha usos.

3) En construccions passives:

(a) La passiva pronominal: no hi ha usos.

(b) La passiva perifràstica: els usos són poc freqüents. Hem documentat la utilització del temps compost amb *acordar*, 1; *dir*, 1; *emprendre*, 1; *fer*, 1.

(22) e dixem los nós que ab aquel poríem anar a Polença, que així *era estat acordat* (F, II, 68, 10).

4) En construccions copulatives i quasicopulatives:

(a) Amb verbs copulatius (23): *ésser*, 8 casos en usos locatius i 12 en usos atributius.

(23) e de la comtessa de Subirats, que *era estada* muyler de n'Àlvar Pérez (F, II, 43, 19).

(b) Amb verbs quasicopulatius (24): *tornar-se*, 1; *venir*, 3.

(24) qui era estat cristià primerament e cavaler e puys *era's tornat* sarraý (F, II, 88, 2).

desconortar-se, 1; *gitar-se*, 1; *llevar-se* ('alçar-se'), 1; *llevar-se* (apartar-se'), 1; *pagar-se*, 6; *rènder-se*, 1; *retre's*, 2; *revelar-se*, 1; *somoure's*, 1; *torbar-se*, 1. Confronteu, a tall d'exemple, (ia) i (ib):

(i) a. e *eren renduts* a nós; e aquels qui no ss'i volgren rendre, haguem los pendre per força (F, II, 320, 26).

b. per ço can los sarraïns encara no s'*eren ben renduts* a Don Manuel, de qui eren (F, II, 307, 8).

D'altra banda, un exemple amb el verb *millorar-se* i un altre amb el verb *escalfar-se* han estat apartats de la classificació perquè apareixen en construccions on hi ha ambigüitat entre l'estructura atributiva i el temps compost.

(i) e quan ach ligada la naffra, pregam lo que·s n'entràs a la ost, que nós hi daríem conseyl e el estalviarem tro *él fos miylorat* (F, II, 160, 15).

Pel que fa a l'auxiliar *haver*, és la solució usual en construccions transitives (25a), en els altres usos intransitius (25b) i en construccions amb el verb *estar* (25c).

- (25) a. a qui nostre pare *havia dat* Roseyló e Conflent e Cerdanya (F, II, 22, 17)
 b. E aquel dia que féu la batayla *havia jagut* ab una dona (F, II, 13, 20).
 c. E, quan *aguem estat* ·VIII· dies en aquel loc, vench-nos ·I· missatge d'En Menargues e d'En Pere Palau (F, II, 50, 4).

El *Llibre dels Fets*, tal com hem vist en el *Llibre de Meravelles*, té com a auxiliar prototípic d'*estar* el verb *haver*. De fet, hem comptat quaranta-nou casos locatius i nou de quasicopulatius. Per contra, l'auxiliar usual del verb *ésser* és el mateix verb *ésser*, com hem il·lustrat a (23). Això no obstant, hem documentat alguns usos innovadors en la utilització d'*ésser*. Es tracta de set casos (quatre de locatius i tres d'attributius) reproduïts a (26), en els quals l'auxiliar és *haver*:

- (26) a. que per matrimoni se cobràs la fúrida que en l'altre matrimoni *havia estada* (F, II, 11, 11).
 b. E isquem trotan e d'ariot contra alí on *havia estada* la batayla (F, II, 72, 13).
 c. E Don Rodrigo Liçana féu noliejar una tarida d'aqueles que *havia estades* al passatge de Maylorques (F, II, 111, 22).
 d. E dixeran nos que no es d'anch ne en temps no *havia estat* que ara no sia per tu (F, II, 291, 16).
 e. E ell dix: «Perdonatme, seyor, e jo diré-us con *ha estat* aquest feyt ni con no» (F, II, 336, 1).
 f. ¿Con *ha estat* açò ni que han feyt los nostres? (F, II, 76, 23).
 g. cor amaven més que nós les aguéssem que altre, quar nostres *havian estades* (F, II, 338, 5).

Encara que puga resultar sorprenent trobar tants usos d'*ésser* amb l'auxiliar *haver*, l'anàlisi gramatical de les estructures i les variants que apareixen en altres versions de l'obra proven que es tracta de casos d'aquest verb i no, per exemple, d'*estar*. Els exemples (26a, b, d, e, f) duen un subjecte amb sentit esdevenimental, els quals són incompatibles amb *estar* (Ramos 2000: 348). Els exemples (26a, b, c, g) duen una concordança del participi amb el subjecte, tret típic dels usos amb *ésser* i no amb *estar* (veg. més avall § 4). Tots els exemples que reproduïm han estat extrets del manuscrit més antic que es conserva (H). En canvi, altres versions, tal com va apuntant Bruguera en la seua edició del *Llibre dels Fets*, han preferit l'auxiliar prototípic o simplement han canviat la forma per una altra d'*ésser*. Així, a (26a), en els manuscrits CDEV només hi

apareix *era* i s'omet *estada*. A (26b), el manuscrit C diu *era la batalla estada*, i els DEV, *era stada la batalla*. A (26c), els manuscrits CDEV opten per la concordança de l'auxiliar amb el participi, sense decantar-se, però, per *ésser*, *havién estades*. A (26e), als manuscrits CDEV hi apareix *és* en lloc de *ha*. A (26f), als manuscrits CDEV hi trobem *és* en lloc de *ha*. A (26g), a les versions CDEV hi ha la forma *eren* en lloc de *havién*.

Però l'avanç de l'auxiliar *haver*, no sols l'hem documentat en l'ús d'*ésser*, sinó que també es pot observar en alguns verbs que indiquen canvi de lloc (27): *anar*, 1; *eixir*, 1; *passar*, 1; *venir*, 5.

- (27) a. e, quan n'*auria exida* una partida d'èls, que comensassen de fúger contra la nostra celada (F, II, 118, 20).
b. e dixem-los: «Aquí à *vengut* ·I· mestre a nós, qui fo ab nós en lo feit de Maylorques (F, II, 149, 24).
c. E nós érem en la tenda d'En Guillem de Cervera, que l'*haviem vengut* veer (F, II, 51, 7).¹⁰

Convé advertir que hi ha exemples amb *haver* en què la discordança entre el subjecte i l'auxiliar fa pensar en un possible creuament entre la construcció presentacional amb *haver(-hi)* i el temps compost. Els casos que hem documentat, encara que els hem comptat com a usos de temps compost, mereixen una exemplificació a banda (28):¹¹

- (28) a. vengueren ·XII· gualees et ·VI· atzaures del rey de Túniç, sus entre prim son e mijanuyt, al grau de València. E vench-nos messatge, de nuyt, d'aquels qui estaven al grau de València, que galees hi *havia vengudes* moltes, e que les aesmaven de ·XII· tro en ·XV (F, II, 219, 22).
b. E exí-hi Fferran Péreç de Pina ab sos escuders, del castell que tenia per nós, ab ·X· hòmens a caval, entre ell e Don Fferran d'Ahonés e d'altres hòmens que hi *havia venguts* (F, II, 220, 17).
c. e puyss passaren los hòmens armats a la barbacana tro a ·III·. E dixerén-nos que hòmens *havia passats* tres tro a la barbacana (F, II, 219, 8).

10. Notem la peculiaritat sintàctica de l'exemple (27c) en què el clític acusatiu del verb *veer* utilitzat davant del verb *venir* pot alterar la selecció de l'auxiliar prototípic. Això no obstant, la solució més freqüent és mantenir l'auxiliar *ésser*: *car era vengut a nós e·ns era venguts veer* (F, II, 226, 7); *ans ajuda negun d'èls no·ns profferiren, sinó que·ns eren venguts veer e que havién gran gog de nós* (F, II, 275, 12).

11. Observem que la interpretació presentacional es resisteix més que la de temps compost a causa de la incompatibilitat semàntica entre el caràcter estatiu del verb existencial *haver(-hi)* i els verbs de moviment *venir* i *passar*. A més, convé advertir que la versió V de l'obra, en els casos de (28a) i (28b), opta clarament per aquesta interpretació en escriure *havién* en lloc de *havia*. Cf., més avall, uns altres casos en el *Tirant* (45).

En el *Llibre dels Fets*, com hem apuntat també en el *Llibre de Meravelles*, les construccions causatives amb verbs de canvi de lloc (29a) o la interpretació transitiva d'un verb generalment intransitiu (29b) comporten la selecció de l'auxiliar *haver*.

- (29) a. e ab aquels ·XL· que nós *haviem feyt venir* foren ·LXXXVI· (F, II, 191, 22).
b. E per tal que·ls hòmens coneguessen e sabessen, can *hauriem passada* aquesta vida mortal, ço que nós hauriem feyt ajudan-nos lo Seyor poderós (F, II, 7, 4).

2.3 TIRANT LO BLANCH

En el cas de l'auxiliar *ésser*, s'utilitza en construccions intransitives, transitives, passives, copulatives i quasicopulatives.

1) En construccions intransitives:

(a) Amb verbs de canvi d'estat o estatus (30): *aparéixer*, 2; *augmentar*, 1; *canviar*, 1; *comparéixer*, 1; *desmenuir*, 2; *dinar*, 18; *encórrer*, 1; *escapar*, 4; *fallir* ('faltar, fallar'), 6; *finar*, 1; *finir*, 5; *morir*, 70;¹² *mudar*, 1; *nàixer*, 7; *redoblar*, 1; *ressuscitar*, 2; *restar*, 30; *retornar*, 3.

- (30) lo qual ab cuytats passos anà, pensant que tot lo món *fallit li fos* (T, I, 418, 21).

(b) Amb verbs de canvi de lloc (31): *anar*, 18; *anar-se'n*, 16; *aplegar*, 23; *arribar*, 27; *atènyer* ('arribar'), 15; *caure*, 26; *convenir* ('venir conjuntament'), 1; *departir-se*, 1; *descavalcar*, 11; *devallar*, 4; *eixir*, 33; *entrar*, 24; *entrar-se'n*, 2; *fugir*, 10; *llunyar-se*, 1; *partir*, 56; *partir-se*, 11; *partir-se'n*, 1; *passar*, 86;¹³ *passar-se'n*, 1; *passejar-se*, 1; *pervenir* ('venir'), 1; *pujar*, 13; *pujar-se'n*, 2; *retornar*, 1; *tornar*, 37; *tornar-se'n*, 5; *venir*, 227.

- (31) Com Tirant *fon aribat* a la vila hon sos companyons eren, recità'ls la bella ventura (T, I, 64, 25).

(c) Amb verbs esdevenimentals (32): *seguir* ('succeir'), 9; *seguir-se* ('esdevenir-se'), 18.

12. No comptem nou casos de *morir* que manifesten ambigüitat entre el temps compost i l'atributiva.

13. Dels quals vint-i-huit apareixen amb subjectes temporals. Sobre la incidència d'aquest punt en l'evolució de l'auxiliar, veg. més avall § 4.

(32) Lo capità fon davant ell e reçità-li tot lo fet que li *era seguit* en Rodes (T, I, 165, 19).

(d) Amb verbs intransitius pronominals (33):¹⁴ *aflaquir-se*, 2; *afollar-se* ('avortar'), 2; *alegrar-se*, 2; *allargar-se*, 1; *atrevir-se*, 1; *campar-se*, 1; *combatre's*, 1; *concordar-se*, 2; *contentar-se*, 1; *convertir-se*, 4; *cuitar-se*, 1; *criar-se*, 3; *desdir-se*, 1; *deixar-se*, 3; *descansar-se*, 1; *dinar-se*, 8; *embolicar-se*, 1; *enamorar-se*, 3; *encendre's*, 1; *enfellonir-se*, 1; *envellir-se*, 1; *esforçar-se*, 1; *esmaiar-se*, 1; *esmortir-se*, 4; *glorierar-se*, 1; *habituat-se*, 1; *inclinat-se*, 2; *lamentar-se*, 1; *lleixar-se*, 2; *mesclar-se*, 1; *mostrar-se*, 4; *multiplicar-se*, 1; *oblidar-se*, 2; *perdre's*, 5; *rebel·lar-se*, 2; *recordar-se*, 1; *refer-se*, 1; *regir-se*, 2; *regonéixer-se* ('adonar-se'), 2; *reposar-se*, 1; *rompre's*, 3; *tardar-se*, 1; *trencar-se*, 2; *venjar-se*, 1.

(33) e, si la lança no-s *fos rompuda*, lo nostre cavaller era mort (T, I, 88, 11).

2) En construccions transitives:

(a) Amb verbs pronominals reflexius (34):¹⁵ *abaixar-se*, 1; *abillar-se*, 6; *acostar-se*, 3; *aconsolar-se*, 12; *admirar-se*, 12; *adolorir-se*, 1; *adormir-se*, 1; *agreuja-se*, 1; *ajustar-se*, 11; *alterar-se*, 1; *amagar-se*, 4; *apartar-se*, 1; *armar-se*, 3; *asseure's*, 11; *assossegat-se*, 4; *atendar-se*, 4; *atribular-se*, 2; *aturar-se*, 4; *batejar-se*, 5; *casar-se*, 1; *cobrir-se*, 1; *celar-se* ('amagar-se'), 1; *combatre's*, 3; *condemnat-se*, 1; *confortar-se*, 1; *curar-se*, 1; *dar-se*, 2; *desarmar-se*, 3; *despullar-se*, 7; *devisar-se*, 3; *donar-se*, 2; *dreçar-se*, 1; *encontrar-se*, 2; *enutjar-se*, 2; *escalfar-se*, 1; *espantar-se*, 1; *esposar-se*, 1; *festejar-se*, 4; *girar-se*, 7; *gitar-se*, 4; *guarir-se*, 3; *intitular-se*, 1; *llevar-se* ('alçar-se'), 28; *llevar-se* ('apartar-se'), 1; *lligar-se*, 5; *lloar-se*, 1; *mesclar-se*, 2; *metre's*, 13; *moure's*, 1; *oferir-se*, 1; *pentinar-se*, 1; *portar-se*,

14. Entre aquests verbs, hi ha també usos sense clític: *campar-se* ('salvar-se'), 1; *encendre's*, 1; *oblidar-se*, 1.

15. Alguns usos d'aquests verbs també apareixen sense clític: *abillar-se*, 2; *aconsolar-se*, 12; *admirar-se*, 12; *adolorir-se*, 1; *adormir-se*, 1; *agreuja-se*, 1; *ajustar-se*, 10; *armar-se*, 2; *asseure's*, 6; *assossegat-se*, 4; *atendar-se*, 2; *atribular-se*, 2; *confortar-se*, 1; *curar-se*, 1; *desarmar-se*, 2; *enutjar-se*, 1; *espantar-se*, 1; *guarir-se*, 3; *llevar-se* ('alçar-se'), 5; *lligar-se*, 2; *posar-se*, 19; *recollir-se*, 5; *vestir-se*, 1. En tots aquests casos, l'auxiliar sol aparèixer en un temps perfectiu i el valor temporal del temps compost equival al passat anterior ('s'hagué lligat') o, mantenint un ús conservador, al passat simple ('es lligà'):

(i) Com l'emperador fon en la cambra, trobà a sa filla que-s volia lligar. Stigué allí fins que *fon ligada* e la emperadriu hagué dites ses ores e les donzelles se foren totes abillades (T, I, 440, 9).

D'altra banda, algun exemple amb el verb *guarir* (un cas) i *ajustar* (un cas) ha estat separat de la classificació perquè apareixen en construccions on hi ha ambigüitat entre l'estructura atributiva i el temps compost.

(i) e aquí surgiren e speraren tot l'estol que *fos ajustat* (T, II, 811, 32).

se, 1; *posar-se*, 25; *pujar-se*, 1; *recollir-se*, 15; *retraure's*, 7; *sotmetre's*, 1; *sostenir-se*, 1; *trobar-se*, 14; *vestir-se*, 9; *veure's*, 8.

(34) Los turchs, com veren que los altres *s'eren aturats*, tengueren-se per molt decebuts (T, I, 366, 23).

(b) En construccions impersonals: els usos que hem documentat són ambigus respecte a la passiva reflexa. Hi apareixen amb els verbs: *cansar*, 1; *encendre*, 1; *escampar*, 1; *mostrar*, 1; *saber*, 1; *servar*, 1; *veure*, 1.

(35) E bé *s'és mostrada* per experiència la gran dignitat del rey de França (T, I, 172, 35).

3) En construccions passives:

(a) La passiva pronominal: encara que és molt menys usual que la passiva perifràstica, apareix amb els verbs *apartar*, 1; *fer*, 7; *manifestar*, 1; *mostrar*, 1; *obtenir*, 1; *perdre*, 1; *recobrar*, 1; *soterrar*, 1; *veure*, 1.

(36) preguà a diafebus li recitàs totes les festes que en Anglaterra *se heren fetes* en les bodes del rey ab la filla del rey de França (T, I, 230, 28).

(b) La passiva perifràstica: es tracta d'una construcció plenament consolidada i es posa de manifest amb qualsevol verb transitiu capaç d'aparéixer en una construcció passiva.¹⁶

(37) Digau-me, per vostra bondat, si *és estat pres ne cativat* per los moros (T, I, 44, 5).

16. La relació de verbs trobats en un temps compost és la següent: *afermar*, 1; *assabentar*, 1; *assignar*, 3; *atorgar*, 2; *atrobar*, 1; *batejar*, 2; *captivar*, 2; *casar*, 1; *celebrar*, 2; *certificar*, 1; *cobrir*, 1; *cometre*, 1; *compilar*, 2; *comprar*, 1; *comprendre*, 1; *concertar*, 1; *concordar*, 2; *convidar*, 1; *conquistar*, 1; *constituir*, 1; *corrompre*, 1; *crear*, 3; *dar*, 3; *deixar*, 1; *decebre*, 1; *deliberar*, 5; *delliurar*, 1; *demanar*, 4; *desbaratar*, 1; *descobrir*, 1; *desconéixer*, 1; *desconfir*, 1; *desfer*, 1; *desitjar*, 1; *deshonrar*, 1; *dir*, 6; *donar*, 2; *elegir*, 2; *emprendre*, 1; *enganar*, 1; *envergonyar*, 1; *excel·lar*, 1; *fer*, 39; *ferir*, 1; *fermar*, 1; *ferrar*, 1; *forçar*, 1; *il·luminar*, 2; *impedir*, 1; *imposar*, 1; *informar*, 2; *instituir*, 1; *jurar*, 1; *llançar*, 1; *lliberar*, 3; *malcontentar*, 1; *maltractar*, 2; *manar*, 4; *matar*, 12; *metre*, 1; *nafrar*, 8; *oblidar*, 1; *ocupar*, 1; *oferir*, 1; *ometre*, 1; *ordenar*, 4; *parlar*, 1; *perdre*, 2; *plànner*, 1; *posar*, 3; *posseir*, 1; *prendre*, 10; *presumir*, 1; *principiar*, 1; *raonar*, 1; *recitar*, 1; *referir*, 1; *repartir*, 1; *reportar*, 1; *requerir*, 1; *retraure*, 1; *rompre*, 1; *seguir*, 1; *sentir*, 2; *sobrar*, 1; *socórrer*, 1; *solemnitzar*, 1; *sostraure*, 1; *tractar*, 1; *traduir*, 1; *trametre*, 5; *turmentar*, 1; *vèncer*, 6; *ventilar*, 1; *vestir*, 1; *veure*, 3; *violar*, 1.

4) En construccions copulatives i quasicopulatives:

(a) Amb verbs copulatiu (38): el verb *ésser*, tant en els usos locatius (quaranta-un casos) com en els atributius (dos-cents trenta-tres casos), selecciona com a auxiliar el mateix verb *ésser*.¹⁷

(38) La segura glòria que tenim de *ésser* stats victoriosos nos deu molt alegrar (T, I, 46, 14).

(b) Amb verbs quasicopulatiu (39): *anar*, 1; *armar-se* ('fer-se'), 1; *fer-se*, 13;¹⁸ *posar-se*, 1; *restar*, 12; *tornar*, 17; *tornar-se*, 1; *venir* ('esdevenir'), 2.

(39) E així, com *eren restats* concordes de senyal, pres dues pedres (T, I, 305, 10).

Tocant a l'auxiliar *haver*, és l'auxiliar prototípic en construccions transitives (40a), en la resta de les construccions intransitives (40b) i en construccions amb el verb *estar* (40c), que té set casos locatius i nou d'atributius.¹⁹

- (40) a. e perquè *avia combatuts* los IIII cavallers que ell ab altres los volien combatre (T, I, 136, 2).
b. E après que *agueren sopat*, posaren-se en orde per anar a fer la guayta (T, I, 187, 23).
c. Com lo cavaller *agué stat* un poch pensant, cuytà envers Tirant e dix-li (T, I, 142, 19).

En el *Tirant*, però, l'ús de l'auxiliar *haver* no queda restringit a aquestes construccions. De fet, alguns verbs o construccions que prototípicament seleccionen com a auxiliar *ésser* ara tenen casos d'alternança amb *haver*, encara que convé advertir que la presència d'*haver* en aquests usos continua sent marginal. L'hem documentat en construccions intransitives constituïdes per verbs que indiquen canvi de lloc (41): *arribar*, 2; *passar*, 4; *recaure*, 1; *venir*, 7.

17. En el còmput de casos d'*ésser* hem preferit deixar al marge dos usos locatius (T, I, 1, 32; T, II, 787, 23) i sis d'atributius (T, II, 500, 35; T, II, 837, 9; T, 766, 21; T, II, 614, 31; T, II, 617, 21; T, II, 921, 24) perquè presentaven mostres d'ambigüïtat formal respecte al verb *estar*. L'ambigüïtat és conseqüència de la presència d'un complement temporal duratiu, que encara que no és incompatible amb *ésser*, podria tractar-se d'un cas perifèric d'*estar* amb l'auxiliar *ésser*: *opinant, per yo ésser stat algun temps en la illa de Anglaterra, degué millor saber aquella llengua que altri* (T, I, 1, 32). Sobre les alternances en la selecció de l'auxiliar en els verbs *ésser* i *estar*, veg. l'obra de Ramos (1999).

18. Tres dels usos del verb *fer-se* apareixen sense clític: *e per la abundància de les molts aygues és feta la erba molt alta e per negú no pogueren ésser vists* (T, I, 265, 19).

19. Sobre el verb *estar*, però, cf. la nota 17.

- (41) a. E posat cars que entre tu e mi *aguessen pasades* algunes paraules, ja per axò no-t deus tu enfellonir contra mi (T, II, 537, 28).
 b. que mirassen bé devers la ciutat de Pelidas si porien haver sentiment quina gent hi *havia venguda* (T, I, 275, 32).

També hi ha usos amb verbs de canvi d'estat, esdevenimentals i estatus: *fallir* ('faltar, fallar'), 14; *seguir* ('succeir'), 3; *venir* ('esdevenir'), 2; *restar*, 3; *romandre*, 1 (42).

- (42) a. e ara stà en consolació gran per recobrar lo que aquests dies *ha fallit* (T, II, 623, 17).
 b. Lo cor sentit de Tirant prestament presumí que algun cars *havia seguit* a la princessa (T, I, 418, 32).
 c. No penses tu que m'*aja restada* gens de sanch en la mia persona (T, I, 358, 18).

El fenomen afecta, fins i tot, un verb pronominal (*aturar-se*, 1 cas) (43), i construccions impersonals o de passiva reflexa (44) amb verbs com: *fer*, 2; *ocupar*, 1; *perdre*, 1; *procurar*, 1; *seguir*, 1.

- (43) Com Tirant tramés la reyna de Feç a Contestinoble ab tot l'estol de les fustes que *s'havia aturades* (T, II, 827, 27).

- (44) a. car totes les nits que ell ha dormit ací no *s'i à seguit* novitat ninguna (T, II, 517, 34).
 b. e a tots administrà justícia, car des que lo Gran Turch e lo soldà eren entrats dins lo imperi, no *s'i havia feta* justícia ninguna (T, I, 245, 7).

Notem, a través dels exemples anteriors, que la solució general quan apareix l'auxiliar *haver* és el manteniment de la concordança entre el subjecte i el participi. Però, com també hem apuntat en el *Llibre dels Fets*, hi ha tres casos en què el participi concorda amb el subjecte però no amb l'auxiliar per un possible creuament entre la construcció presentacional i el temps compost. Els exemples que hem documentat són els de (45). Amb tot, en el de (43) no es descarta que s'haja produït una reinterpretació analògica del SN explícit (subjecte) amb uns efectes similars als del complement directe típic dels verbs que duen l'auxiliar *haver*. Això explicaria la discordança de l'auxiliar amb el SN i la concordança del participi.

- (45) a. E stant axí, ab aquell plaer, vench nova a Tirant com en lo port de Contestina *havia arribades* sis naus de genovesos molt grosses (T, II, 791, 19).
 b. car hòmens no n'i *havia restats* sinó los que eren malalts o nafrats (T, I, 42, 34).

També es resolen amb *haver* les construccions causatives amb verbs de canvi de lloc (46a) o la interpretació transitiva d'un verb generalment intransitiu (46b):

- (46) a. Ells se poden molt bé gloriejar de nosaltres, que·ns *han fet fugir* e recullir dins los murs (T, II, 705, 21).
b. e fon tan saborosa la besada que poguera hom *haver anat* una milla ans que la una boca no·s partí de l'altra (T, II, 591, 11).

Ara bé, convé apuntar que, si un dels verbs estudiats forma part d'una perífrasi modal o aspectual o de construccions amb verbs semiauxiliars (*voler, saber*), la selecció de l'auxiliar és la prototípica:

- (47) a. Car ell[a] hi havia ben provehüt perquè, quant vingués, ans del d[i]a *se'n fos pogut anar*, exint per una altra porta (T, II, 515, 22).
b. E, atenent a les coses que la mercé vostra li à fetes y donades, altrament *se deguera éser regida* que ho ha fet (T, II, 534, 28).
c. Que la terra no·ls pot comportar, que forçadament *són aguts de anar* en lo regne de Líbia per a conquistar-lo (T, II, 530, 35).
d. Com lo emperador *se fon acabat de vestir*, dix a Tirant: [...] (T, I, 234, 28).
e. E com *se fon tornada a vestir*, tornà hon era lo emperador (T, II, 597, 21).
f. No *us sou volgut contentar* de açò en gran càrrech e culpa vostra (T, I, 351, 30).
g. No ha'm pujada al lit per força, car yo *m'í só sabuda pujar* (T, I, 394, 21).

No cal dir que, quan el verb implicat dóna mostres d'alternança, el canvi d'auxiliar també afecta els usos perifràstics, com il·lustra (48):

- (48) Tant han cridat les nostres doloroses veus que *han pogut arribar* a les vostres orelles (T, II, 882, 3).

3. CONTRAST ENTRE LES TRES OBRES I DESCRIPCIÓ PROTOTÍPICA DELS USOS MEDIEVALS

Feta la descripció general de les tres obres estudiades, serà bo de contrastar els resultats obtinguts a través de quadres. En aquests quadres, només hi explicitem els verbs que tenen algun cas d'auxiliar *haver* i establim les freqüències absolutes i les relatives. Entenem per freqüència absoluta el total de casos amb cada auxiliar. La

freqüència relativa és el resultat de dividir la freqüència absoluta pel nombre de mots que té una obra; d'aquesta manera s'eviten els problemes metodològics que pot provocar el contrast entre obres de llargària diferent (cf. Ramos 2000: 39).²⁰

Llibre de Meravelles

CCIÓ	HAYER	ÉSSER
INTRANSITIVA		
a) Canvi d'estat o estatus:		
• estar	12 / 100% / 0'006%	0
• estar-se	1 / 100% / 0'0005%	0
• la resta	0	33 / 100% / 0'018%
b) Canvi de lloc:		
• tots	0	78 / 100% / 0'044%
c) Esdevenimentals:		
• tots	0	17 / 100% / 0'009%
d) Intrans. pronominals:		
• tots	0	39 / 100% / 0'022%
TRANSITIVA		
a) Reflexius:		
• tots	0	95 / 100% / 0'053%
b) Impersonals:		
• tots	0	0
c) Passiva pronominal:		
• tots	0	0
d) Passiva perifràstica:		
• tots	0	1 / 100% / 0'0005%
COPULATIVA		
• ésser	1 / 3'6% / 0'0005	27 / 96'4% / 0'015%
QUASICOPULATIVA		
• estar	11 / 100% / 0'006%	0
• la resta	0	22 / 100% / 0'012%
TOTALS		
a) Amb <i>estar(-se)</i>	25	
b) Sense <i>estar(-se)</i>	1 / 0'3% / 0'0005	312 / 99'7% / 0'176%

20. L'extensió de les obres no l'hem calculada de manera informatitzada, sinó manual. Els resultats obtinguts són els següents: *Llibre de Meravelles*, 176.299 mots; *Llibres dels Fets*, 146.669 mots; *Tirant lo Blanch*, 506.959 mots. D'altra banda, dins dels quadres els resultats els exposem de la manera següent:

Llibre dels Fets

TIPUS DE CONSTRUCCIÓ	HAYER	ÉSSER
INTRANSITIVA		
a) Canvi d'estat o estatus:		
• <i>estar</i>	49 / 100% / 0'033%	0
• la resta	0	31 / 100% / 0'021%
b) Canvi de lloc:		
• <i>anar</i>	1 / 12'5% / 0'0006%	7 / 87'5% / 0'004%
• <i>eixir</i>	1 / 5'9% / 0'0006%	16 / 94'1% / 0'010%
• <i>passar</i>	1 / 4'8% / 0'0006%	20 / 95'2% / 0'013%
• <i>venir</i>	5 / 3'7% / 0'003%	131 / 96'3% / 0'089%
• la resta	0	78 / 100% / 0'053%
c) Esdevenimentals:		
• tots	0	4 / 100% / 0'002%
d) Intrans. pronominals:		
• tots	0	18 / 100% / 0'012%
TRANSITIVA		
a) Reflexius:		
• tots	0	59 / 100% / 0'040%
b) Impersonals:		
• tots	0	0
c) Passiva pronominal:		
• tots	0	0
d) Passiva perifràstica:		
• tots	0	4 / 100% / 0'002%
COPULATIVA		
• <i>ésser</i>	7 / 26% / 0'004	20 / 74% / 0'013%
QUASICOPULATIVA		
• <i>estar</i>	9 / 100% / 0'006%	0
• la resta	0	4 / 100% / 0'002
TOTALS		
a) Amb <i>estar</i>	73	
b) Sense <i>estar</i>	15 / 3'7% / 0'0102%	392/ 96'3% / 0'267%

freqüència absoluta / freqüència absoluta en tant per cent / freqüència relativa en tant per cent. No hi fem constar els casos ambigus que hem anat apuntant en l'apartat anterior, ja que això faria complexa la informació dels quadres.

Tirant lo Blanch

TIPUS DE CONSTRUCCIÓ	HAVER	ÉSSER
INTRANSITIVA		
a) Canvi d'estat o estatus:		
• <i>estar</i>	7 / 100% / 0'001%	0
• <i>fallir</i>	14 / 70% / 0'002%	6 / 30% / 0'001%
• <i>restar</i>	3 / 9'1% / 0'0005%	30 / 90'9% / 0'005%
• <i>romandre</i>	1 / 100% / 0'0001%	0
• la resta	0	120 / 100% / 0'023%
b) Canvi de lloc:		
• <i>arribar</i>	2 / 6'9% / 0'0003%	27 / 93'1% / 0'005%
• <i>passar</i>	4 / 4'5% / 0'0007%	86 / 95'5% / 0'016%
• <i>recaure</i>	1 / 100% / 0'0001%	0
• <i>venir</i>	7 / 3% / 0'001%	227 / 97% / 0'044%
• la resta	0	314 / 100% / 0'061%
c) Esdevenimentals:		
• <i>seguir</i>	3 / 25% / 0'0005%	9 / 75% / 0'001%
• <i>venir</i>	2 / 100% / 0'0003%	0
• la resta	0	18 / 100% / 0'003%
d) Intrans. pronominals:		
• tots	0	83 / 100% / 0'016%
TRANSITIVA		
a) Reflexius:		
• <i>aturar-se</i>	1 / 20% / 0'0001%	4 / 80% / 0'0007%
• la resta	0	271 / 100% / 0'053%
b) Impersonals:		
• <i>fer</i>	2 / 100% / 0'0003%	0
• <i>seguir</i>	1 / 100% / 0'0001%	0
• la resta	0	7 / 100% / 0'001%
c) Passiva pronominal:		
• <i>ocupar</i>	1 / 100% / 0'0001%	0
• <i>prendre</i>	1 / 50% / 0'0001%	1 / 50% / 0'0001%
• <i>procurar</i>	1 / 100% / 0'0001%	0
• la resta	0	14 / 100% / 0'002%
d) Passiva perifràstica:		
• tots	0	214 / 100% / 0'042%
COPULATIVA		
• <i>ésser</i>	0	274 / 100% / 0'054%
QUASICOPULATIVA		
• <i>estar</i>	9 / 100% / 0'001%	0
• la resta	0	48 / 100% / 0'009%
TOTAL		
a) Amb <i>estar</i>	69	
b) Sense <i>estar</i>	53 / 3'5% / 0'0104%	1440 / 96'5% / 0'284%

En general, podem dir que la llengua medieval presenta una selecció d'auxiliars condicionada per la semàntica del verb i les característiques sintàctiques de la construcció en què apareix el temps compost. La distribució prototípica és la següent.

L'auxiliar *ésser* apareix amb verbs que comparteixen el tret semàntic de percebre el subjecte com un pacient de l'acció, el procés o l'estat expressat pel predicat. Però no tots els que tenen aquest tipus de subjecte seleccionen l'auxiliar *ésser*. De fet, l'origen bàsic l'hem de situar en l'evolució dels temps perfectius dels antics deponents llatins i en l'extensió del temps de perfet a verbs amb sentit semblant als antics deponents (és el que tradicionalment s'ha denominat la *veu mitjana*). En català antic, les construccions en què apareix prototípicament l'auxiliar *ésser* són: 1) intransitives, 2) transitives, 3) passives, 4) copulatives i quasicopulatives.

1) En les construccions intransitives, hi poden aparèixer diverses classes de verbs intransitius. Així, podem distingir, d'una banda, els verbs que indiquen assoliments, també denominats inacusatius. Es tracta de verbs de canvi d'estat o estatius com *nàixer*, *morir*, *aparèixer*, *créixer*, *romandre*, etc.; de verbs de canvi de lloc com *anar*, *anar-se'n*, *eixir*, *entrar*, *fugir*, *venir*, *passar*, etc.; i de verbs esdevenimentals com *esdevenir*, *sobrevenir*, *passar*, etc. Per una altra banda, hi ha tota una sèrie de verbs intransitius de característiques sintàctiques i semàntiques diverses que tenen en comú la condició de ser pronominals: *meravellar-se*, *amagrir-se*, *mudar-se*, etc.

2) Quant a les construccions transitives, el fenomen afecta fonamentalment dues classes d'estructures: les que duen verbs pronominals reflexius (*acostar-se*, *banyar-se*, *ajustar-se*, etc.) i les construccions impersonals amb el clític *se*.

3) Les construccions passives també seleccionen prototípicament com a auxiliar el verb *ésser*. Però, en aquest cas, cal distingir dues classes d'estructures: la denominada passiva pronominal o reflexa, que apareix amb el clític *se*, i la passiva morfològica o perifràstica.

4) Finalment, hem de referir-nos a les construccions copulatives i quasicopulatives. En aquest cas, tant si es tracta del verb copulatiu per excel·lència, *ésser*, com si hi apareix un verb quasicopulatiu (*restar*, *romandre*, *tornar-(se)*, *esdevenir*, etc.), els temps compostos seleccionen l'auxiliar *ésser*.²¹

21. Els verbs quasicopulatius quan funcionen amb significat ple, això és, quan actuen intransitivament també seleccionen prototípicament *ésser*.

(i) e tenint-se molt per agreuat per ço com l'altre *ere restat* en lo camp (J, 231, 17).

L'auxiliar *haver* és complementari de l'auxiliar *ésser* i apareix també en construccions transitives, en construccions intransitives i en construccions amb verbs quasicopulatius.

Si l'origen de la presència d'*ésser* com a auxiliar el buscàvem en els antics verbs deponents i semideponents, l'aparició de l'auxiliar *haver* està relacionada amb el procés de gramaticalització que es produeix en la construcció transitiva resultativa següent:

(49) *Haver* (valor possessiu) + CD + participi passat predicatiu.

Aquest fenomen explica l'elecció d'*haver* com a auxiliar prototípic dels verbs transitius, de la qual, com ja hem advertit més amunt, únicament s'aparten les construccions transitives pronominals. Amb tot, cal recordar que si l'element pronominal de la construcció no desenvolupa la funció de complement directe, llavors l'auxiliar seleccionat continua sent *haver* (50).

(50) En la manera que *s'ach pençada* Na Ranart, preposà l'Orifany que enganàs Na Ranart (L, II, 154, 26).

Quant a l'ús en construccions amb verbs intransitius, l'auxiliar *haver* apareix en la resta dels casos no coberts per *ésser*. És a dir, amb verbs que no són inacusatius ni pronominals com ara *córrer*, *dansar*, *ploure*, *pecar*, *batallar*, etc.

Convé recordar que, quan els verbs intransitius que seleccionen prototípicament *ésser*, s'utilitzen de manera transitiva, llavors l'auxiliar dels temps compostos és *haver* i no *ésser*. Aquest fenomen afecta també les construccions causatives. En canvi, quan el verb forma part d'una perífrasi verbal aspectual o modal, l'auxiliar de la perífrasi (*poder*, *deure*, *acabar*, *tornar*, etc.) és transparent i la selecció la continua marcant el verb bàsic.

Tocant a l'ús en les construccions amb verbs quasicopulatius, tot i la preferència apuntada per l'auxiliar *ésser*, hi ha predicats com *estar* que seleccionen prototípicament l'auxiliar *haver* (16).²²

L'anàlisi de les obres estudiades ens permet comprovar que aquests usos prototípics continuen vigents fins al segle XV. Això no obstant, hi ha mostres d'alternances entre els auxiliars que ens indiquen que s'ha iniciat una evolució.

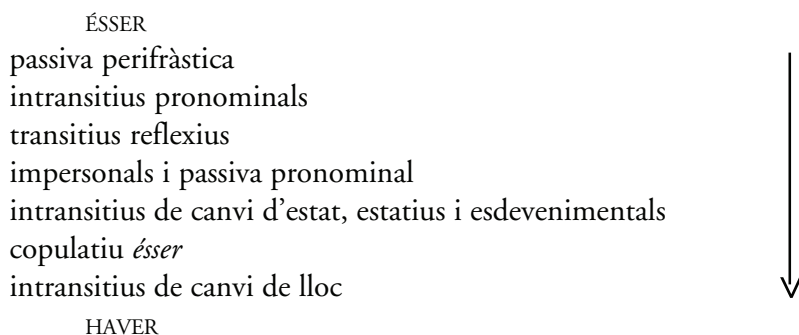
De les tres obres analitzades, la més conservadora és la més antiga, el *Llibre de Meravelles*, la qual, si fem l'excepció d'un cas perifèric del verb *ésser* amb *haver*, la resta

22. La selecció prototípica de l'auxiliar *haver* per part d'*estar* abraça també els usos intransitius.

dels usos coincideixen totalment amb la descripció prototípica. L'altra obra coetània, el *Llibre dels Fets*, és molt més innovadora. Persisteixen i augmenten les vacil·lacions en l'ús de l'auxiliar *haver* per a *ésser*, i aquesta tendència també afecta verbs de canvi de lloc com *anar*, *eixir*, *passar* i, especialment, *venir*. En canvi, els altres tipus de verbs i de construccions no manifesten usos perifèrics. Això significa que el canvi lingüístic apareix primerament en les construccions que integren el copulatiu *ésser* i els verbs de canvi de lloc.

En el cas del *Tirant lo Blanch*, encara que per la datació posterior podríem esperar un augment de l'ús d'*haver*, les dades ens indiquen que la progressió d'aquest auxiliar és lenta. Continuen les vacil·lacions quan apareixen els verbs de canvi de lloc, però sense que això signifiqui, d'acord amb els resultats de la freqüència relativa, un increment significatiu respecte a les dades obtingudes en el *Llibre dels Fets*. Tampoc no hem observat cap cas clar d'*ésser* amb l'auxiliar *haver*. Per tant, si ens atenem a aquests usos en què la vacil·lació *ésser/haver* és més primerenca, les diferències són mínimes entre el *Llibre dels Fets* i el *Tirant lo Blanch*. Fins i tot, la primera obra és més innovadora en la tria de l'auxiliar d'*ésser*. Això no obstant, hi ha dades que ens indiquen que la selecció de l'auxiliar *haver* avança en l'obra del segle XV. Ara, l'alternança amb *haver* no sols afecta els verbs de canvi de lloc, sinó que també hi ha casos amb verbs intransitius de canvi d'estat, estatus i esdevenimentals. El fenomen, però, no afecta els intransitius pronominals. Amb tot, quan la construcció pronominal és transitiva l'alternança penetra esporàdicament en algun verb reflexiu i en les construccions impersonals i de passiva reflexa. La passiva perifràstica tampoc no presenta mostres d'alternança.

L'esquema següent ens il·lustra la tendència evolutiva. En la part alta, hi trobem els verbs i les construccions més estables. En la part baixa, els més inestables.

4. INTERPRETACIÓ DE LES ALTERNANCES

L'anàlisi que hem dut a terme ens permet deixar constància que la producció literària també reflecteix el procés que ha conduït al canvi d'auxiliar en els temps compostos. Però aquest canvi no és circumstancial sinó que es deu a una sèrie de factors que l'han afavorit.²³ En aquest apartat, intentarem apuntar els factors que al nostre entendre han condicionat l'inici de les alternances.

És un fet evident que la formació del temps de perfet ('ha fet') ja és una realitat des dels primers documents medievals. Però cal apuntar que, si bé aquest temps té una estructura fixa quan l'auxiliar és *haver*, no acaba de ser així quan l'auxiliar és *ésser*. Més amunt hem indicat que la construcció constituïda per *ésser* + participi podia adquirir diversos valors, entre els quals hi ha els temporals (cf. Ramos 2004). Però aquests valors temporals presenten una certa polivalència. Recordem que la perífrasi podia representar simplement el temps marcat per l'auxiliar (*fo vingut* = *vingué*), podia constituir la construcció complementària d'*haver* + pp (*fo vingut* = *hagué vingut*) o, fins i tot, podia reflectir el caràcter pronominal del verb conjugat (*fo acostat* = *s'acostà*, *s'hagué acostat*). Per tant, l'estructura amb *ésser* és més inestable i no representa sempre de manera clara el temps de perfet.

Per un altre costat, convé advertir que, en termes generals, la quantitat de verbs que recorren de manera prototípica a l'auxiliar *haver* és molt més elevada que els que seleccionen *ésser*. Notem que amb *haver* tenim tots els transitius (no pronominals) i tots els intransitius que, per raons etimològiques, no seleccionen l'auxiliar *ésser*.²⁴ Això significa que qualsevol vacil·lació que es puga produir en l'ús d'un verb tendirà a resoldre's seguint el model més estable, el d'*haver* + pp. De fet, el més normal en català antic és que siga el verb *haver* el que penetre en l'àmbit reservat a *ésser*. Però ara la pregunta que ens hem de fer és per què les alternances es manifesten primerament en els verbs intransitius de canvi de lloc i en el verb *ésser*,²⁵ i, en canvi, en la resta de verbs i de construccions el fenomen és més tardà. La resposta a aquesta qüestió considerem

23. Vegeu especialment els treballs de Vincent (1982), Shannon (1990) i Sorace (2000) per a una aproximació teòrica que intenta justificar la distribució d'auxiliars i les alternances en les diferents llengües romàniques.

24. Vincent (1982) aporta una aproximació històrica a la formació del temps de perfet.

25. Batlle (2002: 73, 96) també recull exemples amb l'auxiliar *haver* en obres no literàries del XIV. Pountain (1985) també assenyalava que en castellà les primeres mostres de canvi d'auxiliar es produeixen en els verbs de canvi de lloc.

que està relacionada amb el funcionament d'aquests verbs i amb el grau de consolidació de les construccions implicades.

En el cas dels verbs de canvi de lloc, tenen una sèrie de característiques sintàctiques que poden afavorir la vacil·lació en l'ús de l'auxiliar a través de processos analògics. Ens referim a usos transitius propis o a usos relacionats d'alguna manera amb la transitivitat. Així, per exemple, no és estrany trobar verbs de canvi de lloc com *anar*, *entrar* o *passar*, utilitzats de manera transitiva i amb l'auxiliar *haver*, com ara a (51) o en els exemples anteriors (16), (29b) i (46b).

- (51) a. Com lo rey de França sabé que ab tan bona companyia son fill anava ne fon molt content, e n special la reyna, que tant de temps *havia passat* que no n'havia pogut saber res (T, I, 169, 8).
b. Com Tirant *agué passat* vint passes més avant, lo alà fon tornat ab gran fúria devers ell (T, I, 107, 5).

També és possible que el règim preposicional dels verbs de canvi de lloc estiga constituït per una clàusula d'infinitiu integrada per un verb transitiu. En aquests casos, el complement acusatiu, si és pronominal, pot aparèixer davant del verb de canvi de lloc o darrere del verb subordinat. Quan es dona el primer cas, el parlant pot reinterpretar el verb de canvi de lloc com a transitiu i, per tant, seleccionar l'auxiliar *haver*, com en l'exemple (27c) del *Llibre dels Fets*, que ara reproduïm com a (52):²⁶

- (52) E nós érem en la tenda d'En Guillem de Cervera, que l'*haviem vengut* veer (F, II, 51, 7).

Aquests verbs de canvi de lloc, com molts altres verbs intransitius, poden formar part també d'estructures causatives en què de manera sistemàtica la selecció es fa amb l'auxiliar *haver* com ara a (15), que ara reproduïm com a (53):

- (53) a tan gran deshonor l'*ach fet venir*, que no-s poch tenir (L, II, 140, 10).

Al costat d'aquests usos que podien fer vacil·lar l'usuari en la selecció de l'auxiliar, n'hi ha d'altres de més específics, com és el cas del creuament de construccions en verbs com *passar*. A (54), en tenim una mostra. Mentre (54a) és una construcció

26. Vegeu a la nota 10 com, amb altres clítics no tan marcats formalment, la solució és amb el verb *ésser*.

temporal amb un valor d'*haver* similar a l'actual *fer*, a (54b) hem de parlar d'un temps compost de *passar* amb l'auxiliar no prototípic *haver*.

- (54) a. No *ha* molts dies *passats* que tots vosaltres éreu detenguts en poder de infels (T, I, 198, 11).
 b. Car la princessa prenia molt gran plaer en les rahons de la reyna perquè gran temps *havia passat* que no se eren vistes (T, II, 841, 13).

Un altre indicatiu d'aquesta vacil·lació es podria atribuir a les situacions que hem assenyalat més amunt a (28) i (43) de creuament entre les construccions presentacionals i el temps compost. Això, si no hem d'interpretar-ho simplement com un procés analògic en què una volta seleccionat l'auxiliar *haver*, hom atorga al SN subjecte un paper similar al CD; d'ací la concordança del participi però no de l'auxiliar, tal com s'esdevé amb les construccions transitives. A tall il·lustratiu, a (55) reproduïm parcialment els exemples de (28).

- (55) a. E exí-hi Fferran Péreç de Pina ab sos escuders, del castell que tenia per nós, ab ·X· hòmens a caval, entre ell e Don Fferran d'Ahonés e d'altres hòmens que hi *havia venguts* (F, II, 220, 17).
 b. e puyss passaren los hòmens armats a la barbacana tro a ·III·. E dixerren-nos que hòmens *havia passats* tres tro a la barbacana (F, II, 219, 8).

Al nostre entendre, la participació de molts verbs de canvi de lloc en aquests fenòmens apuntats degué contribuir sense dubte de manera primerenca al canvi analògic d'auxiliar.

L'altre verb implicat en aquest avanç inicial de l'auxiliar *haver* és el copulatiu *ésser*. En altres treballs, hem fet veure les coincidències sintàctiques i, per extensió, semàntiques que hi ha entre el verb *ésser* i el verb *estar* (Ramos 2000). Però aquestes similituds no sols són de caire sintàctic i semàntic, sinó també de tipus morfològic. Recordem que tant el gerundi (*estant*) com el participi passat (*estat*) són idèntics, encara que la llengua ja des d'època medieval activa mecanismes per evitar el sincretisme formal. En el cas del gerundi, amb exemples d'una forma específica amb *essent* per a *ésser* datats al voltant del segle XV. En el cas del participi, amb una selecció diferent de l'auxiliar dels temps compostos des dels primers documents medievals. Però aquesta selecció diferent no devia impedir que de tant en tant hi hagués una confusió formal

entre els verbs. Primer en el cas de l'auxiliar d'*ésser* (56a), tal com hem documentat al *Llibre dels Fets* (26) i al *Llibre de Meravelles* (13). Segon, en el cas de l'auxiliar d'*estar*, tal com suggereixen (o poden suggerir) alguns exemples ambigus que hem trobat al *Tirant* (56b) (cf. nota 16).²⁷ Recordem que, ja en època moderna, un nou intent de distinció formal després de la generalització de l'auxiliar *haver* és la causa de la diferenciació formal del participi (*estat/sigut*).

- (56) a. Sènyer, ·I· savi mestre en phisoloffia *ha stat* mon senyor longament. Aquell és anat prés d'essí una leuga star, e ha en prepòsit que hi stiga tant quant viva en est món (L, II, 39, 24).
b. No senyor, mas, des que·m partí de la magestat vostra, *só stada* gitada en lo lit per dolor que m'havia venguda al cor (T, II, 500, 35).

Encetat el procés de vacil·lació amb els verbs de canvi de lloc que mostren punts de convergència amb les construccions transitives i amb el verb copulatiu per excel·lència, el fenomen podia estendre's als altres verbs. Els resultats de la nostra investigació ens indiquen que els pròxims candidats a alternar són els verbs de canvi d'estat, els estatus i els esdevenimentals. Aquesta classe de verbs s'avancen als verbs pronominals, a les construccions pronominals (impersonals i passiva reflexa) i a la passiva perifràstica. En certa manera, la tardança en aquests darrers verbs i construccions és lògica. Com hem indicat més amunt, el sentit pronominal en tota l'edat mitjana pot expressar-se en els temps compostos simplement amb l'auxiliar *ésser*. Això vol dir que, mentre no es consolidarà plenament l'ús del clític en els temps compostos dels verbs reflexius i dels pronominals, cosa que no s'ha produït encara al segle XV, l'avanç de l'auxiliar *haver* serà escàs. D'altra banda, com ja hem indicat en un altre estudi, la generalització del clític, el canvi d'auxiliar i l'increment d'usos del verb *estar* en les construccions atributives esdevenen recursos interns de la llengua que contribueixen progressivament a desfer els casos d'ambigüïtat generats per l'estructura polivalent *ésser* + pp (cf. Ramos 2002, 2004).

Una situació similar és la que es produeix amb la passiva reflexa, que apareix juntament amb la construcció impersonal amb *se*, com a alternativa a la passiva perifràstica. L'anàlisi del nostre corpus ens indica que, en obres primerenques com el *Llibre de Meravelles* i el *Llibre dels Fets*, no es documenten usos del temps compost de

27. Per a més dades sobre aquest punt, vegeu el treball de Ramos (1999).

la passiva reflexa i de la construcció impersonal, i que el temps compost de la passiva perifràstica encara continua sent testimonial.²⁸ Per tant, únicament podrà ser viable l'alternança d'auxiliar quan es consoliden els temps compostos de la passiva. El nostre estudi ens indica que en el *Tirant*, tot i que encara s'observen casos del valor arcaic de la passiva, el temps compost de la passiva perifràstica ja està pràcticament consolidat. És per això que ja hi trobem usos del temps compost de la passiva reflexa i de la construcció impersonal. Malgrat tot, seguint el camí dels verbs pronominals, la vacil·lació a l'hora de triar l'auxiliar és molt baixa.

Per bé que hàgem fet una gradació i temporalització en l'extensió de l'auxiliar *haver* en els verbs i en les construccions estudiades, convé notar que hi ha una coincidència en tots que posa de manifest que el fenomen del canvi no es produeix de manera discreta sinó transitòria. Ens referim al manteniment de la concordança entre el subjecte i participi. Recordem que els temps compostos que duen prototípicament l'auxiliar *haver* no fan concordança entre el subjecte i el participi, sinó més prompte entre el participi i el CD. En canvi, els temps compostos que porten prototípicament l'auxiliar *ésser* fan concordar el subjecte i el participi del temps compost. Aquesta concordança es continuarà mantenint generalment en els casos de substitució per l'auxiliar *haver* i posarà de manifest un pas intermedi entre l'estructura anterior i la nova. Les mostres d'aquest fenomen les podem veure repassant els exemples que hem citat anteriorment amb *haver*. Ara en citem un parell més a tall de mostra (57):²⁹

- (57) a. com en la companyia de Tirant *han venguts* molts reys, duchs e grans senyors per valer-li (T, II, 840, 17).
 b. ells e tots los seus ixquen fora de tot lo imperi e restituixquen totes les terres que *s'han ocupades* de l'imperi (T, I, 292, 15).

El pròxim pas evolutiu serà la pèrdua de la concordança i, per tant, la igualació amb els casos prototípics amb *haver*. En el nostre corpus del segle XV, ja hi podem trobar algun exemple d'aquest tipus. Es tracta d'usos del verb *passar* recollits en el *Tirant lo Blanch*. A (58), tot i que el subjecte és femení, el participi apareix en masculí.

28. Recordem que una forma com *és dit* podia equivaldre a un present i a un perfet ('ha estat dit'). Per als valors de les formes passives medievals, vegeu el treball de Ramos (2004).

29. Aquesta concordança encara es pot observar en textos del segle XIX i en parlars mallorquins molt conservadors (cf. Moll 1951: 214). El mateix Alcover (1906: 361) en parla, encara que atribueix equivocadament l'extensió d'*haver* a la interferència castellana. També seguia aquest parer Obrador (1906).

- (58) a. La infanta *ha passat*, que se'n va. Cuytau per posar-vos al seu costat (T, I, 202, 22).
b. Mas la lenya és de malves e per la aygua que *ha passat* tota és tornada humida (T, I, 258, 18).

5. CONCLUSIONS

L'estudi que hem dut a terme ens ha permés observar que, en els processos morfosintàctics com el que ara ens ocupa, l'anàlisi de la producció literària no ha de quedar al marge, ja que també reflecteix el canvi lingüístic apuntat per altres autors en la producció no literària.

La distància cronològica de les obres estudiades ha fet possible traçar la línia evolutiva del canvi en la selecció de l'auxiliar. Hem vist que el *Llibre de Meravelles* és l'obra més conservadora i el *Tirant lo Blanch* la més innovadora. Això no obstant, el *Llibre dels Fets*, coetània del *Llibre de Meravelles*, es manifesta com una obra innovadora que presenta solucions pròximes a les del *Tirant*.

Les vacil·lacions en l'ús de l'auxiliar no es fan paleses al mateix temps en tots els verbs o en totes les construccions analitzades, sinó que segueixen un procés evolutiu. El fenomen comença en els verbs de canvi de lloc i en el verb *ésser*, i després s'entén a un altre grup de verbs, els intransitius de canvi d'estat, els estatus i els esdevenimentals. Les últimes estructures afectades són les que duen un clític (impersonals, passives pronominals, verbs reflexius, verbs pronominals) i la passiva perifràstica. En tot aquest procés de canvi, hi han intervingut fenòmens analògics i reestructuracions morfosintàctiques que són una conseqüència de la consolidació progressiva de construccions emergents que intenten solucionar problemes d'ambigüitat estructural i semàntica.

JOAN-RAFAEL RAMOS
Universitat de València

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, Antoni M. (1906) «La llengua catalana té sintaxis pròpia», *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, pp. 350-399. [Reedició de 1989.]

- BATLLE, Mar (2002) *L'expressió dels temps compostos en la veu mitjana i la passiva pronominal*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- DUARTE, Carles & Àlex ALSINA (1986) *Gramàtica històrica Catalana*, vol. 2, Barcelona, Curial.
- FABRA, Pompeu (1912) *Gramàtica de la llengua catalana*, dins Fabra, Pompeu (2005), *Obres completes*, vol. 1, Barcelona, Proa.
- MARTÍ CASTELL, Joan (1981) *El català medieval. La llengua de Ramon Llull*, Barcelona, Indesinenter.
- MOLL, Francesc de B. (1951) *Gramàtica històrica catalana*, València, Universitat de València. [Reedició traduïda de 1991.]
- OBRADOR, Bernat (1906) «Del ús dels verbs auxiliars catalans», *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, pp. 130-138. [Reedició de 1989.]
- PAR, Anfòs (1923) *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge*, Halle, Max Niemeyer.
- (1931) «Acotacions lingüístiques y d'estil a clàssichs menors catalans», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, IV, pp. 171-187.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (1998) *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*, València, Universitat de València.
- (2002) «Les relacions temporals i aspectuals» dins J. SOLÀ *et alii* (dir.), *Gramàtica del català contemporani*, vol. 3, Barcelona, Empúries.
- PONSODA, Joan (1996) *El català i l'aragonés en els inicis del Regne de València segons el Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina (1269-1295)*, Alcoi, Marfil.
- POUNTAIN, Christopher J. (1985) «Copulas, Verbs of Possession and Auxiliaries in Old Spanish: The Evidence for Structurally Interdependent Changes», *Bulletin of Hispanic Studies*, LXII/4, pp. 337-355.
- RABELLA, Joan Anton (1998) *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RAMOS, Joan Rafael (1999 [2001]) «El sincretisme morfològic com a factor de canvi sintàctic», *Catalan Review*, 13/1-2, pp. 189-201.
- (2000) *Ésser, estar i haver-hi en català antic. Estudi sintàctic i contrastiu*. València/ Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- (2002) «Factors del canvi sintàctic» dins J. MARTINES (ed.) *Les claus del canvi lingüístic*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, pp. 397-428.
- (2003) Ressenya a Batlle, Mar (2002) *L'expressió dels temps compostos en la veu mitjana i la passiva pronominal*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, *Catalan Review*, xviii/1, pp. 143-145.
- (2004) «Les estructures amb ésser + participi passat: problemes d'ambigüitat formal», *Caplletra*, 36, pp. 55-72
- ROMANI, Patrizia (2006) «Tiempos de formación romance I: Los tiempos compuestos» dins Concepción COMPANY COMPANY (dir.) *Sintaxis histórica del español. Tomo I. La frase verbal*, México, Fondo de Cultura Económica / Universidad Nacional Autónoma de México, pp. 243-346.
- SHANNON, Thomas F. (1990) «The unaccusative hypothesis and the history of the perfect auxiliary in germanic and romance» dins H. ANDENSEN & K. KOERNER (eds.) *Historical Linguistics 1987: Papers from the 8th International Conference on Historical Linguistics*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, pp. 461-488.
- SOLÀ, Joan (1973) «Concordança del participi passat», *Estudis de sintaxi catalana* 2, Barcelona, Edicions 62, pp. 59-86.
- SORACE, Antonella (2000) «Gradients in auxiliary selection with intransitive verbs», *Language*, 76/4, pp. 859-890.
- VINCENT, Nigel (1982) «The development of the auxiliaries HABERE and ESSE in Romance» dins N. VINCENT & M. HARRIS (eds.), *Studies in the Romance Verb*, London, Croom Helm, pp. 71-96.
- YLLERA, Alicia (1980) *Sintaxis histórica del verbo español: Las perífrasis medievales*, Zaragoza, Universidad de Zaragoza.